

G. H. Cīmena 19. gs. 70. gadu fotoattēli no T. Pumpuriņa kolekcijas. G. Indrēvica foto, 2022

CĒSU PILSDRUPAS 19. GS. BEIGU UN 20. GS. SĀKUMA FOTOGRĀFIJĀS UN PASTKARTĒS

Cēsu pils, tāpat kā citu Livonijas piļu un to drupu, vizuālais tēls līdz pat 19. gadsimta otrajai pusei saglabājies galvenokārt mākslinieku grafikas vai, retāk, gleznieciskos darbos. Taču 19. gadsimta otrajā pusē līdz ar fotogrāfijas attīstību pakāpeniski kultūrvēsturisko pieminekļu liecību vizuālā tēla fiksēšanā dominēt sāk fotogrāfija.

Cēsu novietojums svarīgu satiksmes un tirdzniecības ceļu tuvumā, kā arī Cēsu pils-muižas īpašnieku grāfu Zīversu centieni jau no 19. gadsimta pirmās puses pilsētā veidot dziedniecības kūrortam nepieciešamo infrastruktūru bijuši tie būtiskie faktori, kas kādreizējo Vācu ordeņa Livonijas zemes mestru rezidenci padarījuši par apmeklēšanas un vizuālas iemūžināšanas vērtu vietu. Presē saglabājusies informācija, ka Baltijā pirmie zināmie fotogrāfi apmeklējuši arī Cēsis un to apkārtni, taču nav ziņu, vai ir bijuši mēģinājumi fiksēt arī dabas un kultūras objektus. Fotografēšana ārpus telpām tolaik vēl bija sarežģīts process.

Pirmās noteiktās ziņas par fotogrāfu, kurš fiksējis Cēsis un cēsniekus, attiecināmas uz 19. gadsimta 60. gadiem. Tas bija viens no fotogrāfijas celmlaužiem tagadējā Latvijas teritorijā Gustavs Cīmens, kurš savu darbību kā dagerotipists sācis Liepājā 19. gadsimta 50. gados, bet nākamajā desmitgadē minēts kā Cēsu fotogrāfs. Gustavs Hermanis Cīmens (*Gustav Hermann Ziemens*) dzimis 1815. gada 18. februārī Marienburgā Prūsijā (tagadējā Malborka Polijā). Fotogrāfs Cīmens miris 1876. gada 3. septembrī Cēsīs.

Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā glabājas kādreizējās 19. gadsimta sākumā darbojušās Cēsu Novadpētniecības biedrības muzeja dokumentu fonda daļa, kur ir vairākas Cīmena Cēsu fotogrāfijas. Bibliotēkās, muzejos un privātpersonu īpašumā līdz šim ir konstatēts ap 20 viņa fotografēto Cēsu un apkārtnes fotogrāfiju. Daži attēli saglabājušies tipogrāfiskā iespaidumā. Latvijas Nacionālajā bibliotēkā ietilpstošajā Baltijas Centrālās bibliotēkas krājumā ir unikāls Cēsu panorāmas uzņēmums no rietumu puses vizītkaršu formāta fotogrāfijā, kas ir senākā zināmā fotogrāfijā fiksētā Cēsu panorāma. Arī vairākas Cēsu pilsdrupu un parka fotogrāfijas ir tapušas šajā periodā (206. lpp.). Pateicoties Cīmenam, Cēsis šai laikā pēc Rīgas ir visvairāk fotogrāfiski iemūžinātā pilsēta Latvijā. Viņa atstātais fotogrāfiskais mantojums būtiski papildina Latvijas fotogrāfijas vēstures kopainu.

Pēc Gustava Cīmena nākamais fotogrāfs, kurš apmetās Cēsīs un ilgstoši te darbojās, bija 1844. gada 15. decembrī Dzērbenē dzimušais Kārlis Andersons. Andersons bija beidzis Jāņa Cimzes vadīto skolotāju semināru Valkā un strādāja par skolotāju Kokmuižā pie Valmieras. Viņš Vācijā apguva fotogrāfa zināšanas, atteicās no skolotāja amata un kļuva par pirmo diplomēto latviešu fotogrāfu. 1880. gada maijā Vidzemes gubernators atļāva viņam atvērt Cēsīs fotodarbnīcu. Andersona pirmā darbnīca Cēsīs bija Vaļņu ielā, bet pēc astoņiem gadiem viņš iegādājās īpašumu Lielajā Kalēju ielā 5a, kur atvēra savu fotodarbnīcu. Viņš sarakstījis pirmo rokasgrāmatu latviešu valodā par retušu fotogrāfijā. Kārlis Andersons miris 1912. gada 24. maijā Cēsīs.

Jau drīz pēc darba uzsākšanas Cēsīs, ap 1880. gadu, Andersons fotografējis Cēsu pilsētas panorāmu no ziemeļrietumu puses. Šī vizītkaršu formāta fotogrāfija, kur redzamas arī pilsdrupas, glabājas Latvijas Nacionālajā bibliotēkā ietilpstošajā Baltijas Centrālās bibliotēkas krājumā. Arī turpmākajos gados Kārlis Andersons fotografējis Cēsu pili un tās apkārtni. Interesanti pieminēt, ka viņa fotonegativus ar Cēsu pilsdrupām izmantoja gan pastkaršu izdevēji, gan viņa darbnīcas izmantotāji – fotogrāfi. No Andersona negatīviem fotopastkartes izgatavotas vēl 20. gadsimta 30. gados (3. att.).

Pie fotogrāfiem, kas atstājuši lielāko skaitu fotogrāfisko uzņēmumu ar Cēsu pilsdrupām, pieskaitāms Ludvigs Borevics, kas Cēsīs sāka darboties 1894. gadā. Faktiski, vismaz darbības pirmajos gados, jārunā par diviem Ludvigiem Boreviciem – tēvu un dēlu. Bartolds Ludvigs Borevics (*Barthold Ludwig Borewitz*) dzimis Rīgā 1851. gada 15. decembrī. Līdzīgi kā viņa tēvs, arī Ludvigs kļuva par stiklinieku meistaru, bet 19. gadsimta beigās Tērbatā sācis nodarboties ar fotografēšanu. Vēlāk fotogrāfa darbību turpināja Cēsīs, kur arī miris 1902. gada 20. jūlijā. Par profesionālu fotogrāfu un pastkaršu izdevēju kļuva viņa dēls Ludvigs Heinrihs Borevics (*Ludwig Heinrich Borewitz*), kurš dzimis 1875. gada 13. oktobrī Rīgā. Viņš darbojās tēva fotodarbnīcā *Ludw. Borewitz*, bet pēc tēva nāves bija fotodarbnīcas un pastkaršu izdevniecības *L. H. Borewitz* īpašnieks. Borevica darbnīca sākotnēji atradās netālu no dzelzceļa stacijas Raunas ielā. 1901. gadā viņš darbnīcu iekārtoja trešajā stāvā Rīgas ielā 18, bet 1908. gadā fotosalonu ierīkoja paša namā Rīgas ielā 36. Ludvigs Heinrihs Borevics miris 1913. gada 28. janvārī Rīgā un apglabāts Cēsīs.

Ludvigs Borevics izdevis vairāk nekā 20 pastkaršu ar Cēsu pilsdrupu skatiem (7., 8., 25. att.). Pirmie zināmie skati fotografēti ne vēlāk kā 1895. gada vasarā, jo nākamā gada sākumā izdoti jau kolāžā pastkartē. Borevics fotografējis un izdevis pastkartēs arī pils iekštelpas (19., 20. att.), kas gan jau tobrīd ir bez griestiem un jumta, tādēļ par telpu fotogrāfijām tās var saukt nosacīti. Borevica kvalitatīvās fotogrāfijas un pastkartes bija ne tikai viņa laikabiedru iecienīts Cēsu suvenīrs, bet mūsdienās tās ir būtisks liecinieks par Cēsu kultūrvēsturisko mantojumu 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā.

Runājot par Cēsu pastkaršu izdevējiem, jāpiemin Ludviga Borevica vecākā pusbrālis Jūliuss Leonards Kamīns (*Julius Leonhard Kamien*), kurš dzimis 1861. gada 6. novembrī Rīgā. 20. gadsimta sākumā viņam Cēsīs bija rakstāmlietu tirgotava, un viņš ir izdevis pastkartes ar Cēsu skatiem, tostarp arī ar pilsdrupām (sk. šī izdevuma 8. lpp.). Nav zināms, vai viņš pats fotografēja vai arī izmantoja savu radnieku fotografēto. Jūliuss Kamīns miris Rīgā 1924. gadā.

Gulbenes pusē dzimušais fotogrāfs Gotlībs Matīss (1878–1944), kurš fotogrāfa amatu bija apguvis Somijā, Tampērē, no 1909. līdz 1911. gadam strādāja zem Cēsu fotogrāfa Kārļa Andersona zīmes, bet 1912. gadā iegādājās bijušo Ludviga Heinriha Borevica darbnīcu Cēsīs, Rīgas ielā 18, un tur atvēra savu fotodarbnīcu “Foto G. Matiss”. Lai gan Matīss galvenokārt fotografējis salonā, viņš iemūžinājis arī Cēsu pilsētas, tostarp arī pilsdrupu, skatus, ko pastkartēs izdevuši arī vietējie izdevēji.

Līdztekus jau pieminētajiem pastkaršu izdevējiem Cēsīs darbojās vēl citi, kuri galvenokārt izmantoja jau esošo vietējo fotogrāfu negatīvus un fotogrāfijas. Cēsīs kā ainavisku, ar kultūrvēsturiskiem pieminekļiem interesantu vietu bija iecienījuši arī Rīgas fotogrāfi un pastkaršu izdevēji, tostarp pazīstamākā un ražīgākā pastkaršu izdevniecība *Hebensperger & Co*, kas 1902. gadā izdeva vairākas pastkartes ar Cēsu skatiem. To vidū arī neparastāka rakursa skats uz Cēsu pilsdrupām (9. att.).

Iepriekš minētajiem fotogrāfiem un pastkaršu izdevējiem Cēsu skatu iemūžināšana un tirāžēšana bija maizes darbs vai tā sastāvdaļa, taču līdztekus tam jau 19. gadsimta beigās var runāt par kultūrvēsturisko pieminekļu, piemēram, Cēsu pilsdrupu, fotogrāfisku iemūžināšanu zinātniski pētnieciskām vajadzībām. Te pirmām kārtām būtu jāpiemin Mazsalacā dzimušais vācbaltiešu arhitekts, Baltijas senatnes pētnieks un popularizētājs Reinholds Ludvigs Ernsts Guleke (*Reinhold Ludwig Ernst Guleke*, 1834–1927), kura pazīstamākais darbs ir kvalitatīvi iespiestais attēlu krājums *Alt-Livland*. Viņš bija šī 1896. gadā izdotā krājuma sastādītājs un tajā publicēto daudzo Latvijas un Igaunijas viduslaiku celtniecības pieminekļu uzmērījumu autors. Nozīmīgas foto liecības satur gan Gulekes iespiestais darbs – attēlu krājums *Alt-Livland*, gan viņa personīgais arhīvs ar saglabātajām Baltijas pieminekļu fotogrāfijām un zīmējumiem (Ose 2001b, 188). Uz Gulekes publicēto albumu *Alt-Livland* kā avotu atsaukušies daudzi Baltijas pīļu pētnieki. Albumam kā pieminekļu stāvokļa dokumentējumam 19. gadsimta pēdējos gadu desmitos ir nozīme vēl arvien. Albumā *Alt-Livland* publicēto fotogrāfiju autors nav bijis pats Reinholds Guleke, bet fotouzņēmumus pēc viņa norādījumiem veicis cits vai arī citi.

Vēl viens sava laikmeta dokumentētājs, kura atstātajā mantojumā ir arī Cēsu pilsdrupu fotoattēli, jāmin Jelgavā dzimušais izglītības darbinieks un novadpētnieks Oskars Emīls Šmits (*Oskar Emil Schmidt*, 1847–1917). Mūsdienās Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā glabātais Šmita personiskais arhīvs sastāv no 65 mapēm ar rokrakstiem un 3265 fotonegativiem (Baumane 2005, 301), kas pēc datējuma ir visvecākie un aptver laika periodu no 1885. līdz 1913. gadam. Viņa kolekcijā Latvijas viduslaiku pils atspoguļo 56 fotouzņēmumi, kas saglabājušies kā fotonegatīvi, bet 33 ir fotokopijas. Šmita kolekcijā ir arī pieci ar 1900. gadu datēti Cēsu pilsdrupu skati (2., 5., 6., 23., 24. att.).

20. gadsimta sākumā, līdz ar fotogrāfijas attīstību, ērtāka un vienkāršāk lietojama kļuva fototehnika. Arvien vairāk fotogrāfijai pievērsās amatieri. Fotoamatieru – bieži anonīmo – fiksētais šodien jau arī nereti aplūkojams kā nozīmīgs laikmeta dokuments.

Gan profesionālo fotogrāfu, gan senatnes pētnieku, gan tikai fotoamatieru fotogrāfiski fiksētais un līdz mūsu dienām saglabātais attēlu kopums ļauj labāk apjaust Cēsu pils arhitektoniski mākslinieciskās vērtības un var lieti noderēt pils izpētē un popularizēšanā.

1. att. Cēsu pils kopskats no dienvidrietumiem
19. gs. 80. gadu foto
CVMM, CM 8284

2. att. Cēsu pils kopskats no dienvidrietumiem
O. E. Šmita foto ap 1900. gadu
LNVN, VN 12441/39 II, neg. Nr. 38166

3. att. Skats uz Cēsu pils rietumu torni no dienvidrietumiem
20. gs. sākuma pastkarte
CVMM, CM 2070

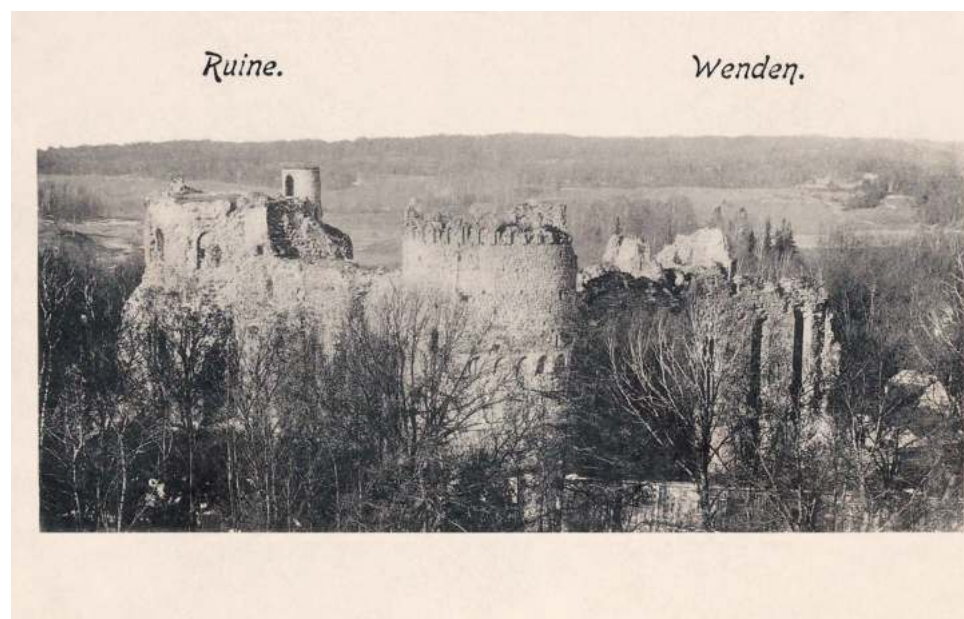
4. att. Skats uz Cēsu pilsdrupām no dienvidu puses
19. gs. 90. gadu foto
(Guleke 1896, F. II. T. VII, a.)

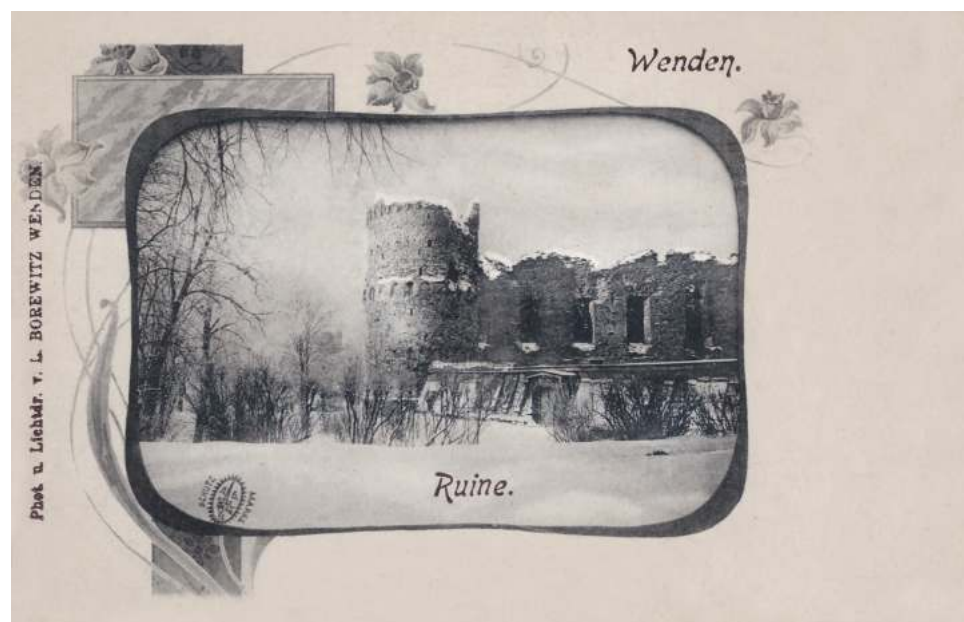
5. att. Cēsu pils kopskats no ziemeļrietumiem
O. E. Šmita foto ap 1900. gadu
LNVM, VN 12441/39 II, neg. Nr. 38170

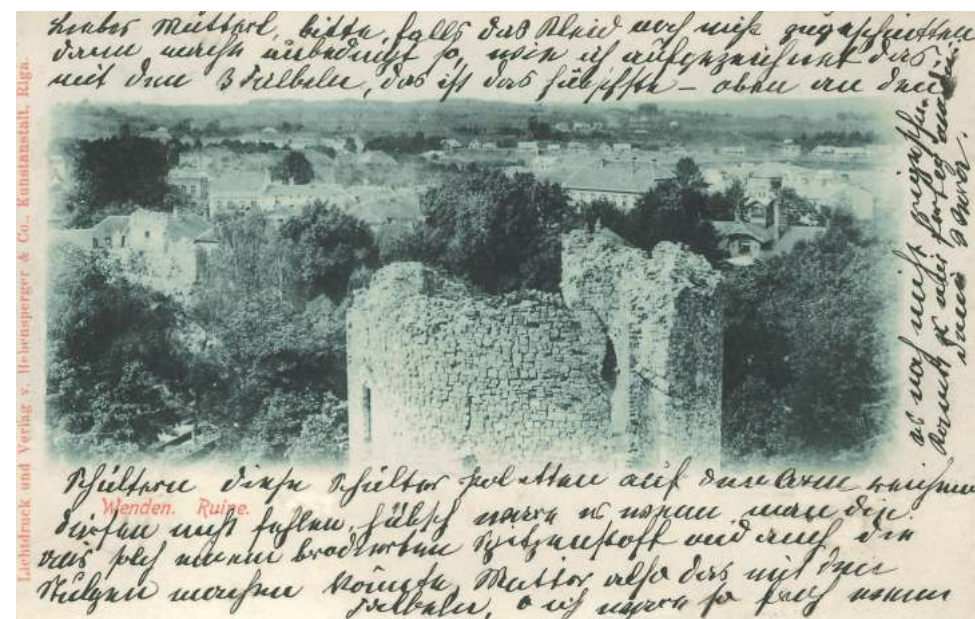
6. att. Skats uz priekšpils rietumu torni no ziemeļaustrumiem
O. E. Šmita foto ap 1900. gadu
LNVM, VN 12441/39 II, neg. Nr. 38165

7. att. Cēsu pils kopskats no dienvidaustrumiem
20. gs. sākuma pastkarte
T. Pumpuriņa kolekcija

8. att. Skats uz Cēsu pilsdrupām no dienvidaustrumiem
20. gs. sākuma pastkarte
T. Pumpuriņa kolekcija

9. att. Skats uz priekšpils rietumu torni no ziemeļaustrumiem
20. gs. sākuma pastkarte
T. Pumpuriņa kolekcija

10. att. Skats uz priekšpils rietumu torni no dienvidrietumiem
20. gs. sākuma pastkarte
T. Pumpuriņa kolekcija

11. att. Cēsu pilsdrupas no ziemeļaustrumiem
19. gs. 90. gadu foto
CVMM, CM 119022, 14. lpp.

12. att. Cēsu pilsdrupas skatā no Jaunās pils torņa
19. gs. 90. gadu foto
CVMM, CM 119022, 4. lpp.

13. att. Dienvidu tornis un austrumu korpuss no dienvidaustrumiem
19. gs. 90. gadu foto
CVMM, CM 119022, 2. lpp.

14. att. Skats uz austrumu korpusu no austrumu puses
19. gs. 90. gadu foto
(Guleke 1896, F. II. T. VII, e.)

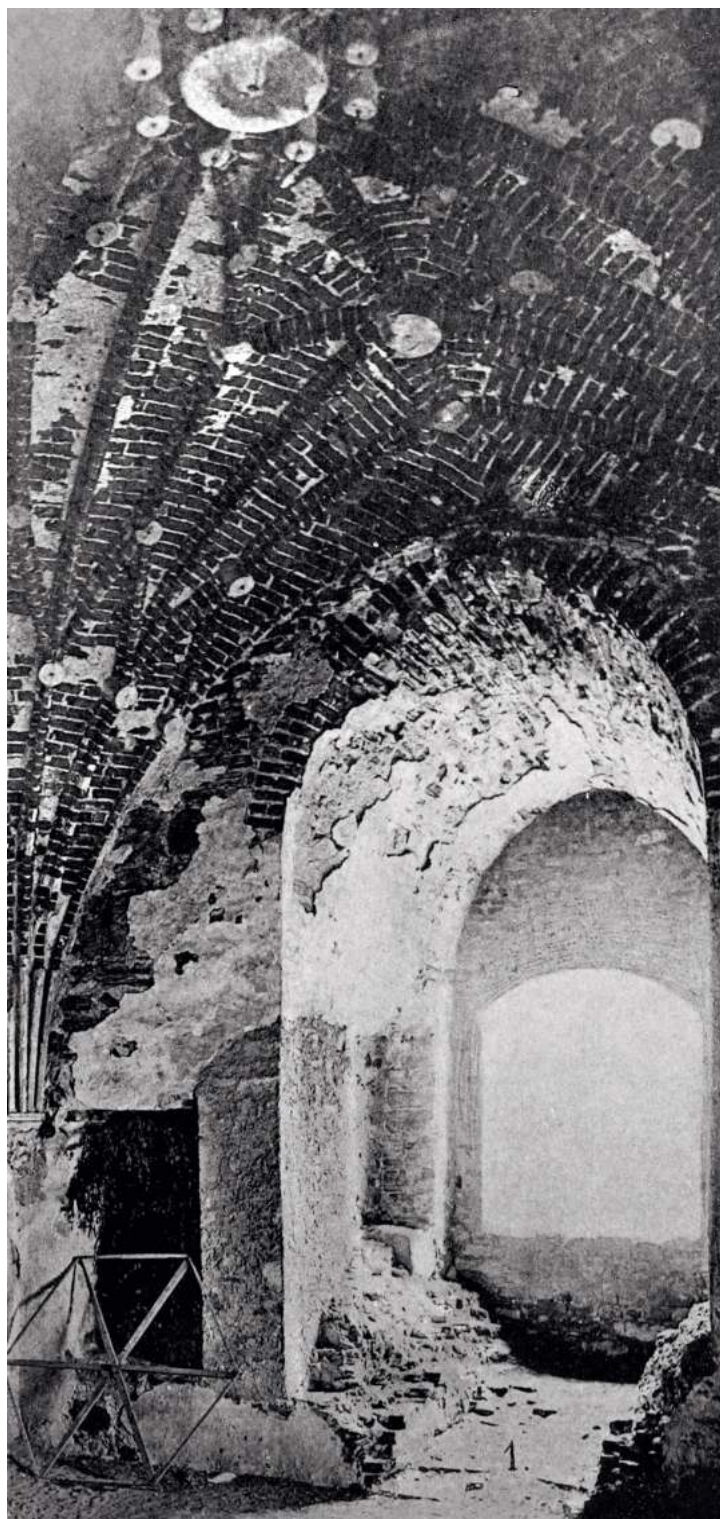
15. att. Ziemeļu tornis un rietumu tornis no dienvidrietumiem
19. gs. 90. gadu foto
CVMM, CM 119022, 6. lpp.

16. att. Dienvidu korpuss un rietumu tornis skatā no ziemeļiem
19. gs. 90. gadu foto
CVMM, CM 119022, 5. lpp.

17. att. Dienvidu korpusa rietumu daļa
19. gs. 90. gadu foto
CVMM, CM 119022, 16. lpp.

18. att. Rietumu torņa
otrā stāva zāle
(Guleke 1896,
F. II. T. VIII, c.)

19. att. Rietumu torņa otrā stāva telpa
20. gs. sākuma pastkarte
CVMM, CM 63437

20. att. Dienvidu korpusa rietumu daļa
20. gs. sākuma pastkarte
CVMM, CM 16752

21. att. Austrumu korpusa dienvidu daļa
19. gs. 90. gadu foto
(Guleke 1896, F. II. T. VIII, d.)

22. att. Austrumu korpusa ziemeļu daļa
19. gs. 90. gadu foto
(Guleke 1896, F. II. T. VIII, e.)

23. att. Cēsu pils iekšpagalms no ziemeļiem
O. E. Šmita foto ap 1900. gadu
LNVM, VN 12441/39 II, neg. Nr. 38172

24. att. Iekšpagalms un ziemeļu tornis no dienvidiem
O. E. Šmita foto ap 1900. gadu
LNVM, VN 12441/39 II, neg. Nr. 38171

25. att. Skats uz kapelu un austrumu korpusu no ziemeļrietumiem
20. gs. sākuma pastkarte
CVMM, CM 10360

26. att. Austrumu korpusa pagalma siena no rietumiem
19. gs. 90. gadu foto
(Guleke 1896, F. II. T. VII, d.)

UDK 904(474.3)

Cēsu pils raksti IV: arheoloģija, arhitektūra, vēsture

Sastādītājs, atbildīgais redaktors *Gundars Kalniņš*

Literārā redaktore *Eva Eihmane*

Korektore *Ieva Zarakovska*

Tehniskā redaktore *Elita Egle*

Tulkotāja *Lelde Benķe*

Tulkojumu korektors *Aleks Pluskowski*

Māksliniece un maketētāja *Anda Nordena*

Izdevums sagatavots ar
Valsts kultūrkapitāla fonda
finansiālu atbalstu

ISBN 978-9934-8685-3-5

© Rakstu autori, 2022

© Cēsu Kultūras un Tūrisma centrs, Cēsis, 2022

Izdevējs *Cēsu Kultūras un Tūrisma centrs*

Iespiests un iesiets *SIA "Dardedze hologrāfija"*